

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN DENİZLİ ZİYARETLERİ

Yrd. Doç. Dr. Tahir KODAL*

ÖZET

Mustafa Kemal (Atatürk) hayatı boyunca elli iki il merkezine çeşitli ziyaretlerde bulunmuştur. Bu illerden birisi de Denizli olmuştur. Mustafa Kemal (Atatürk) Denizli'ye iki defa ziyarette bulunmuştur. İlk ziyareti 6 Mart 1930 tarihinde gerçekleşmiştir. Belki bu ilk ziyareti bir konaklama olarak algılanabilir. Ancak, ikinci gezisi Cumhuriyet rejimi karşıtlarınca 23 Aralık 1930'da çıkarılan Menemen isyanından sonra, belli bir plân dahilinde ve "Büyük Ege Gezisi" kapsamında 4 Şubat 1931'de gerçekleştirilmiştir. Bu gezisi sırasında Mustafa Kemal (Atatürk) Denizli'de; Isparta'daki 5. Kolordu'ya bağlı 51. Piyade ve 33. Topçu alaylarını, Orta Okul ve Köy Öğretmen Okulu'nu, Çamlık'ı, Denizli Valiliği'ni, CHP Kaza (İlçe) Merkezi'ni, Denizli Devlet Hastanesi (Memleket Hastanesi)'ni, Denizli Belediyesi'ni ve Çarşısı'nı ziyaret etmiştir. Buradaki incelemelerini tamamlayan Mustafa Kemal (Atatürk), Denizli'den 5 Şubat 1931'de ayrılmıştır. Bu geziden hem Denizli halkı, hem de Mustafa Kemal (Atatürk) Cumhuriyet rejimi açısından Denizli'de her hangi bir olumsuz durum olmadığını yerinde tespit ettiği için çok memnun kalmıştır. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, bu ziyaretler öncesinde "karşılama törenleri yapılmamasını" duyurmasına rağmen, Denizlililer Mustafa Kemal (Atatürk)'e büyük sevgi gösterilerinde bulunmuşlar, törenler düzenlemişler, misafirlerini en iyi şekilde ağırlamışlardır.

Anahtar Kelimeler

Denizli, Mustafa Kemal, Atatürk, Seyahat, Denizli Halkı.

* Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

ABSTRACT

Mustafa Kemal (Atatürk) had visited fifty-two provinces in Turkey throughout his life. One of those provinces was Denizli. He had mainly had two visits to Denizli. The first one of those took place in March 6th, 1930. Presumably, this first visit might be considered to be a spending-the-night visit. Yet the second visit, which was based on a certain plan under *the Great Aegean Trip*, took place in February 4th, 1931 after *Menemen Revolt* which had been initiated in December 23rd, 1930 by the oppositions to the Turkish Republic. During this trip, Mustafa Kemal (Atatürk) visited military bases, the Middle School, the Village Teacher's College, Çamlık, the Governor's Office, C.H.P (The Republican Populist Party) City Center, Denizli Government Hospital, Denizli Municipality, and the Central Shopping Center. Completing his visits, he left Denizli in February 5th, 1931. Both Mustafa Kemal and the public of Denizli were satisfied by the trip. Although the General Secretary of the President had announced that no welcoming ceremony was necessary to meet him, the public met him with a great welcoming joy, organized ceremonies for him, and served him with the best.

Key Words

Denizli, Mustafa Kemal, Atatürk, Visit, People of Denizli.

Giriş

Mustafa Kemal (Atatürk)'in kazanmış olduğu zaferleri ve yeni Türk Devleti'nin kurulmasından sonra yapmış olduğu inkılâpları, Anadolu'nun çeşitli yerlerine gerçekleştirmiş olduğu yurt gezileri içinde değerlendirmek gerekir. Mustafa Kemal (Atatürk) savaşlarda ordusunun başında, hep ön saflarda bulunmuştur. Çanakkale'de, Doğu Cephesi'nde, Kurtuluş Savaşı'ndaki bütün başarılarını zaman zaman her türlü riski de göze alarak, kendi zekâsı, çalışması ve fedakârlığı ile gerçekleştirmiştir. Bu nedenle, bu süreç içinde kendisi gibi bir metot benimsememiş olan meslektaşlarını eleştirmiş, gerektiğinde bu kişileri Türk milletine şikâyet etmekten de geri kalmamıştır.

Mustafa Kemal (Atatürk) gerçekleştireceği inkılâpları masa başında kararlaştırıp, arkasından hemen uygulamaya koymamıştır. Ya inkılâpları gerçekleştirmeden önce, ya da gerçekleştirdikten sonra bu kararları Türk milleti ile paylaşmış, gerçekleştiren inkılâpların bir anlamda denemesi yoluna gitmiştir. Yani; hem Türk milletinin iradesini temsil eden milletvekillerinin almış olduğu kararları asılları ile paylaşmış, hem de asılların kabul etmiş ve olumlu tepkilerde bulunmuş olduğu inkılâpları milletvekillerine onaylattırmıştır. Böylece, gerçekleştiren inkılâpların Türk milleti tarafından sağlıklı bir şekilde benimsenmesinin sağlanmış olduğunu söylemek mümkündür.

Örneğin Mustafa Kemal (Atatürk), Türkiye'de kılık-kıyafet kanunu ya da diğer bir ifadeyle şapka inkılâbını yapmak için bu inkılâptan önce o güne kadar kendisini hiç görmemiş olan Çankırı'ya, Kastamonu'ya, İnebolu'ya elinde şapkasıyla gitmiştir. Yine aynı şekilde harf inkılâbını yapmış olduğu bir yurt gezisinde halkın içinde başlatmış, henüz bu inkılâpla ilgili kanun çıkmadan önce harf inkılâbının başöğretmeni sıfatıyla, şehir şehir dolaşarak elinde tebeşir, meydanlarda kurulan kara tahtalarda Türk milletine yeni harfleri göstermiştir.¹

Mustafa Kemal (Atatürk), her inkılâptan önce çıktığı yurt gezilerinde gerçekleştireceği inkılâbın ilkelerini anlatmış, Türk milletinin görüşlerini

1 Mehmet Önder, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Ankara, 1975, s. 9.

almıştır. Uğradığı her köy, kasaba ve şehirde, milletini çevresinde tek bir yürek, tek bir ses olarak görmüş, kendisine karşı gösterilen sevgi ve bağlılığı şahsına mal etmemiş, Türk milletinin bir temsilcisi olarak, yaptıkları yine Türk milleti tarafından onaylanmıştır. Hemen her geziye çıkışında Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, uğrayacağı illere “karşılama törenleri yapılmamasını” duyurmasına rağmen, öğretmen-öğrencisi, memuru-esnafı, işçisi-işsizi köylüsü-şehirlisiyle tüm halk Onun geleceği yollara dökülmüş, hele Cumhuriyeti emanet etmiş olduğu gençler peşini asla bırakmamıştır. Mustafa Kemal (Atatürk)’i görmek her Türk için bir mutluluk olmuş, görenler görmeyenlere ve hatta sonraki nesillere anlatmışlardır.²

A-Mustafa Kemal (Atatürk)’in Denizli’yi Birinci Ziyareti

Mustafa Kemal (Atatürk)’in Denizli’yi ziyaretlerinin, Denizli ve Denizlililer için Cumhuriyet döneminde gerçekleşen en önemli tarihî olaylar olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle bu ziyaretler, Denizlililer için nesilden nesile aktarılan ve unutulmayan birer tarihî olay olarak sürekli hatırlanmıştır.

Mustafa Kemal (Atatürk) hayatı boyunca elli iki il merkezine çeşitli ziyaretlerde bulunmuş.

Bunun için Denizlililer, Mustafa Kemal (Atatürk)’in büyük sevgisini kazanmışlardır. Mustafa Kemal (Atatürk) de bu destek nedeniyle, Millî Mücadele sürerken Denizli’yi ziyaret etmek, Denizlililerle görüşmek ve buralardaki Millî Mücadele cephelerini teftiş etmek istemiştir. Bu nedenle Mustafa Kemal (Atatürk), Türkiye Büyük Millet Meclisi’nden bir heyet ile birlikte Afyonkarahisar, Uşak ve Denizli’yi ziyaret ederek, buralardaki askerî birliklerin ve cephelerin durumunu kontrol etmeyi planlamıştır.³ Ancak, TBMM’ne ve Millî Mücadele’ye karşı iç isyanların ve hareketlerin başlaması üzerine, Mustafa Kemal (Atatürk), I. Konya Hadisesi’nden yaklaşık üç ay sonra, Konyalıları Millî Mücadele ve yeni kurulan Hükümet

² Mehmet Önder, a.g.e., s. 9.

³ Ögüt, 31 Temmuz 1920, s. 1.

hakkında aydınlatmak amacıyla Konya'yı 3 Ağustos 1920'de ziyaret etmiş,⁴ bu plânından vazgeçmek zorunda kalmıştır.

Buna karşılık Mustafa Kemal (Atatürk), Millî Mücadele'nin zor şartlarında gerçekleştiremediği Denizli gezisini unutmamış, her zaman için gerçekleştirmek istemiştir. Yine bir yurt gezisi nedeniyle, İzmir'de bulunduğu bir sırada kendisini ziyarete gelmiş olan Denizli heyetini kabul etmiş ve onlara, "*Geleceğim, hem de bir gece misafiriniz olacağım, sabrediniz.*"⁵ diyerek, Denizli'ye geleceğinin müjdesini vermiştir.

Mustafa Kemal (Atatürk), 1930 yılı Mart ayı başında İzmir'e gitmiş, çeşitli incelemelerde ve ziyaretlerde bulunduktan sonra, tekrar Ankara'ya dönmemiş, İzmir-Aydın-Denizli-Isparta-Burdur yoluyla Antalya'ya gitmeyi ve buradan da Adana ve özellikle de Silifke'ye kadar uzanarak, burada bulunan çiftliğini ziyaret etmeye karar vermiştir. Bu amaçla, Mustafa Kemal (Atatürk) yanındaki İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Nuri (Kütahya), Vasıf (İzmir), İzmir Valisi Kâzım Paşa, Cumhuriyet Halk Fırkası (Partisi) Müfettişi Zühtü Beylerle birlikte 5 Mart 1930 günü saat 10. 30'da İzmir'den Antalya'ya hareket etmiştir. Aydın-Nazilli yoluyla 6 Mart 1930'da Denizli'ye gelen Mustafa Kemal (Atatürk) ve beraberindekiler, Denizli istasyonunda yarım saat kadar mola vermişlerdir.⁶

Denizlililer, Mustafa Kemal (Atatürk)'in Antalya'ya giderken Denizli'ye de uğrayacağını haber aldıktan sonra, istasyonda yer alan iskeleleri iki taraflı olarak doldurmuşlar, Mustafa Kemal (Atatürk) ve arkadaşlarına coşkun gösterilerde bulunmuşlar,⁷ onları Denizli'de en azından bir gece misafir etmek istemişler ve yollarına devam etmelerine rıza göstermemişlerdir. Bunun üzerine Mustafa Kemal (Atatürk) istasyonu dolduran Denizlililere; "*Yakında Denizli'ye özel olarak geleceğim. O zaman sizlerle uzun uzun görüşürüz.*"⁸ diyerek, o gün Burdur-Isparta yoluyla Antalya'ya hare-

4 Osman Akandere, "Atatürk'ün Konya'yı Ziyaretleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XIV, Sayı: 40, Ankara, s. 151.

5 Mehmet Önder, *Atatürk'le Adım Adım Türkiye*, Ankara, 1984, s. 117.

6 *Milliyet*, 6 Mart 1930, s. 1.

7 *Milliyet*, 6 Mart 1930, s. 1. Bazı gazeteler Mustafa Kemal (Atatürk)'in Denizli'de 15 dakika kadar dinlendiğini belirtmektedir. Bu konu hakkında bkz. *Cumhuriyet*, 7 Mart 1930, s. 1.

8 Mehmet Önder, a. g. e., s. 118.

ket etmiş, kendisini Denizli'ye kadar yolcu eden İzmir Valisi ve Cumhuriyet Halk Fırkası (Partisi) Müfettişi de, buradan İzmir'e geri dönmüştür.

B-Mustafa Kemal (Atatürk)'in Denizli'yi İkinci Ziyareti

Mustafa Kemal (Atatürk)'in ikinci Denizli gezisi de, doğrudan doğruya Ankara'dan Denizli'ye gerçekleşen bir gezi şeklinde olmamıştır. Mustafa Kemal (Atatürk), Ankara'dan İzmir'e 27 Ocak 1931'te gelmiştir. Yine aynı şekilde burada bulunduğu sırada Aydın-Nazilli üzerinden Balıkesir'e kadar uzanan bir yurt gezisi planlamıştır.⁹

Bir anlamda Mustafa Kemal (Atatürk) böyle bir geziyi düzenlemek zorunda kalmıştır. Çünkü, Ali Fethi (Okyar) tarafından Serbest Cumhuriyet Fırkası (Partisi)'nin kurulmasından sonra, bu parti Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen bazı inkılaplara özellikle de, halifelüğün kaldırılmasına ve lâik bir yapının benimsenmesine karşı çıkmış olanların cazibe merkezi hâline gelmiştir. Bu gerçeğin görülmesi üzerine Serbest Cumhuriyet Fırkası (Partisi), bizzat kurucusu Ali Fethi (Okyar) tarafından 17 Aralık 1930 tarihinde kapatılmıştır. Bu partinin kapatılmasının ne kadar yerinde bir davranış olduğu kısa bir süre sonra ortaya çıkmıştır. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne ve yönetim anlayışına muhalif olanlar, Cumhuriyet rejimini ortadan kaldırmaya yönelik faaliyetlerine hız vermişler, bu nedenle 23 Aralık 1930'da Menemen'de bir isyan başlatmışlardır.¹⁰

Bu isyan, Nakşibendî tarikatına mensup olan Derviş Mehmet adındaki esrarkeş bir adamın önderliğinde ve "şeriat isteriz" sloganları ile Menemenlilerin ayaklanmasıyla başlamıştır. Bunun üzerine, isyanının bastırılması amacıyla Asteğmen Kubilay emrindeki küçük bir birlikle isyancıların üzerine gönderilmiştir. Ancak, Kubilay önce isyancılar tarafından yaralanmış, sonra da isyanın elebaşı tarafından başı kesilmek suretiyle öldürülmüştür.¹¹ Bu nedenle Menemen'de gerçekleşen bu isyan, Mustafa Kemal (Atatürk)'i ve Türk milletini bir hayli üzmüş, isyanın bastırılması ve isyancıların en ağır bir şekilde cezalandırılması için gerekli tedbirler alınmıştır.

9 Mehmet Önder, a.g.e., s. 118.

10 Ahmet Mumcu, *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, Ankara, 1988, s. 142.

11 Ahmet Mumcu, a.g.e., s. 142.

Bu üzücü olaydan sonra düşünülen bu gezi, Mustafa Kemal (Atatürk)'in "*Büyük Ege Gezisi*"¹² olarak da bilinmektedir. Onun yapacağı bu gezi ile; Batı Anadolu'da yaşayan insanlarla yüz yüze görüşmesinin, bölge halkının nabzını tutmasının, gidilecek yerlerin ihtiyaçlarını yerinde tespit etmesinin, yapılmakta olan yatırımların son durumunu görmesinin, halkın sosyal, kültürel ve ekonomik durumları hakkında sağlıklı bilgiler almasının hedeflenmiş olduğunu söylemek mümkündür.

Bu amaçlar doğrultusunda planlanan gezi programına Denizli de alınmıştır. Bunun üzerine gezi için gerekli hazırlıklara başlanılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri M. Tevfik tarafından Cumhurbaşkanının 3 Şubat 1931'de Aydın ve Denizli'yi kapsayan bir geziye çıkacağı 1 Şubat 1931'de Başbakan İsmet İnönü'ye ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya bildirilmiş, gezi güzergâhında gerekli güvenlik tedbirlerinin alınması gerektiği üzerinde durulmuştur.¹³

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri'nin bu isteğine ilişkin telgrafına İçişleri Bakanı Şükrü Kaya aynı gün içinde cevap vermiş, Aydın, Denizli Valilikleri ile Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri M. Tevfik'e göndermiş olduğu telgrafta;

"... 2- Güzergâhta ve bilhassa tonel; köprü, geçitlerde ve istasyonlarda kuvvetli emniyet inzibat tertibatı alınacaktır. Bunun bizzat nezaret ve tertibatınız altında ehemmiyetle temini lazımdır."¹⁴ denilerek, Aydın ve Denizli valiliklerinden izlenecek yol boyunca gerekli güvenlik önlemlerinin alınması bildirilmiştir. Ayrıca, Mustafa Kemal (Atatürk)'in hiçbir yerde resmî veya yarı resmî tören ve her hangi bir tezahürat yapılmamasını arzu ettiği ve emir buyurdıkları, bu dikkate alınarak ona göre davranılması, bu istek ve emirlerin dışında her hangi bir harekete meydan verilmemesi de istenilmiştir.

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın bu telgrafı üzerine, 2 Şubat 1931 günü Cumhurbaşkanlığı Özel Kaleminden Genel Sekreter imzasıyla, Musta-

12 Halil Oran, *Atatürk Denizli'de*, Denizli, 1975, s. 2.

13 Halil Oran, a. g. e., s.21'den Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya No: 81, Fihrist: 5.

14 Halil Oran, a. g. e., s. 22'den Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya No: 81, Fihrist: 5-1.

fa Kemal (Atatürk)'in bir heyetle Denizli'ye geleceği bildirilmiştir.¹⁵ Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü tarafından Aydın ve Denizli Vilâyetleri'ne aynı anda çekilen telgrafta;

1- Reisicumhur hazretlerinin yarın Salı günü öğleden sonra Aydın'ı, önümüzdeki Çarşamba günü Denizli'yi teşrifleri mukarrerdir. Refakatlerinde Mânevi Kerimesi Afet Hanım vardır.

2- Maiyetleri Katibi Umumi Tevfik, Seryaver Resul, Kalemî Mahsusu Müdürü Hasan Rıza, Kumandan İsmail Hakkı Beyler, iki yaver bey, üç Kalemî Mahsus Memuru, Sinop mebusu Recep Zühtü, Yozgat mebusu Salih, Kütahya mebusu Recep Beyler, Tahran sâbık elçisi Memduh Şevket, İstanbul Şirket Müdürü Hamdi, Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibi Ziya Beyler, Sıhhiye Vekâleti Müsteşarı Dr. Hüsamettin, Kaymakam Dr. Fuat Kâmil, Müdürü Umumi Sadullah Beyler ve muhtelif vekâletlerden altı müfettiş, Anadolu Ajansından Kemalettin Beyler, Fotoğrafçı Cemal, sinemacı Kenan Beyler vardır.

3- Tren gece yatmaya müsait olmadığı için gece şehirde kalmak zarureti mevcuttur. Reisicumhur Hazretlerinin kalacaklar binada manevi kerimesi için, Seryaver Bey için birer yatak odası. Ve dört hizmetçi için yatacak yer ihzârı icap eder. Bundan başka dört sofracı ve iki aşçı için civarda yatacak yer hazırlanmak gerekir.

4- Diğer arkadaşları istiâb edecek ve rahat ettirecek büyük ve müsait bir otel olup olmadığını bilmiyorum. Varsa adede göre onun hazırlanması muvafıktır. Yoksa ikişer üçer evlere misafir etmek zaruridir. Yalnız müdirândan iki beyin kâtib-i umûmî ile kalem-i mahsus müdürü ve memuru beyin Reis-i Cumhur Hazretleri'nin ikâmetgâhlarına yakın yerlerde bulunmalarının temini icâb eder.

5- Bundan başka on polis ve on iki postalarından birine ikâmetgâh-ı riyâsetiye civarında yatacak birer yer lâzımdır.

7- Yemek meselesi de mühimdir. Eğer münasip bir yerde onar kişilik bir sofrâ ihzârı kabil ise çok iyi olur. Hesabımıza orada yemek pişirilmesini ve ayrıca İkâmetgâh-ı Riyasetpenâhide oniki kişilik sofrâ hazırlanma-

15 Halil Oran, a. g. e., s. 28.

sını rica ederim. Bunu Reis-i Cumhur Hazretleri belki hususî surette yemek ister diye yazıyorum. Olmadığı takdirde yalnız Reis-i Cumhur Hazretleri'nin ikametgâhında on iki kişilik bir sofraya hazırlanması ve o kadar da yine hesabımıza yemek pişirilmesini ve diğer arkadaşların buldukları yerlerde yemek yemeleri zaruri bulunur. Bu hususun iyice tetkik ve tanzimini rica ederim.

8- Hizmetçi, polis, posta müdürü ve şoförler için ki mecmu'u 45 kişi kadardır. Bir lokanta ile pazarlık edilmesi mucib-i suhulet olur. Tabüldot halinde üç kap yemek için adam başına bir miktar tayin edilir. Kaç kişi yerse ona göre hesap olunur.

9- Şoförler on iki kişidir. Bunlar için temiz bir otelde yer tedarikini rica ederim..."¹⁶ denilerek, buna göre hazırlık yapılması istenilmiştir.

Bu telgrafın ardından ertesi günü yine Cumhurbaşkanlığı Özel Kalemi'nden gönderilen ikinci bir telgrafta ise; Denizli'de öğle yemeğinin trende yenileceği, Reis-i Cumhur Hazretleri'nin sofrasını Cumhurbaşkanlığı aşçılarının hazırlayacağı, Belediyedeki sofranın yirmi dört kişi olacağı, şoförler, polisler ve postalar için elli kişilik bir lokantada yer ayırılması gerektiği, yenilecek yemeğin; bir et, bir sebze, bir pilav veya börekten ibaret olması, Mustafa Kemal (Atatürk)'in manevî kızı Afet (İnan) Hanım'ın gelmeyeceği, gibi bazı ayrıntılı hususlar yeniden ele alınmış, bildirilmiştir.¹⁷

Cumhurbaşkanlığı Özel Kalemi'nden Genel Sekreter imzasıyla 2 Şubat 1931 günü çekilen talimat telgrafına, Denizli Valisi Halit (Aksoy) Bey tarafından 3 Şubat 1931'te cevap verilmiş ve Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü Ziya Beyefendiye gönderilen bu telgrafta; "Cumhurbaşkanı Hazretleri için parti (CHP) binası izhâr edilmiştir. Vilâyet konağında dört yatak, biri Kâtib-i Umûmî Tevfik Beyefendiye, birisi zât-ı âlilerine ve ikisi de yaver beylere tahsis olunmuştur. Kalem-i Mahsus katipleri beyler için de Vilâyet Konağı karşısındaki Ziraat Bankası'na üç karyola izhar ettirilmiştir. Fırka binası karşısındaki Mebus Yusuf (Başkaya) Beyin hanesi-

¹⁶ Halil Oran, a.g.e., s. 224-25'den Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya No: 81, Fihrist: 5-17. Bu telgrafın sadeleştirilmiş hâli için ayrıca bkz., Tarhan Tokar, *Denizli İli Kültür Hayatı*, Denizli, 1992, s.14.

¹⁷ Halil Oran, a.g.e., s. 32.

ne üç karyola izhar edilmiştir. Bunlar, Kütahya Mebusu Recep (Peker). Sinop Mebusu Recep (Zühtü), Yozgat Mebusu Salih Beylere tahsis edilmiştir. Müsteşar Hüsamettin, Dr. Kemal ve müfettiş beyler için de Dr. Hamdi (Berkman) Beyin henüz yaptırdığı daire tahsis olunmuştur. Diğer zevât birer ikişer münasip zevâtın hanelerine misafir edilecektir. Polisler ve diğer müstahdemin, şoförleri çin otellerde karyola ihzâr ettirilmiştir. Reis-i Cumhuriyet Hazretleri'nin aşçıları ve diğerleri için fırka binası yanında Belediye dairesi tahsis olunmuştur. Mebus Vâsıf Beyefendi için Bursa Komiseri Esat (Kaymakçı) Beyin evi ihzâr edilmiştir. Senin için de ihzâr yapılmaktadır..."¹⁸ denilerek, Denizli'de yapılan hazırlıklar hakkında bilgiler verilmiştir. Bu telgraftan da anlaşıldığı üzere, Mustafa Kemal (Atatürk)'in Denizli'ye yapacağı ziyaretin hazırlıkları tamamlanmıştır.

Yapılan bu hazırlıklardan sonra, Mustafa Kemal (Atatürk) beraberindeki heyet ile 3 Şubat 1931'de İzmir'den saat 10.00'da hareket ederek, 15.00'te Aydın'a gelmiştir. Burada kalabalık bir halk kitlesi tarafından karşılandıktan sonra, bazı incelemelerde bulunmuştur. İncelemeleri sırasında Belediyeyi, Cumhuriyet Halk Partisi'ni ve Türk Ocağı Aydın Şubesi'ni ziyaret etmiştir.¹⁹

Mustafa Kemal (Atatürk) burada yapmış olduğu konuşmasında; "*Türk Ocakları C. H. Fırkası'nın hars şubesidir. Fırka, millete mürebbilik yapacak, ilim, iktisat, siyaset ve güzel sanatlar gibi bütün hars sahalarında vatandaşları yetiştirmek için pişivâlık edecektir. Ocaklılar, C.H.Fırkası'nın programını vatandaşlara izah etmekte asıl vazifelerini yapmış, mefkûrelerine en büyük hizmeti ifa etmiş olurlar. Yasanızın üçüncü maddesinde bu cihet sarahaten ifa edilmiştir. Bu yol üzerinde milleti bemâhenk olarak beraber yürütmekten ibarettir.*"²⁰ dedikten sonra, araç eksikliği nedeniyle köylere kadar gidip halkı aydınlatamadıklarını söyleyen bir ocaklıya cevap vererek, şeyh ve müritlerin köye giderken otomobil masrafı düşünmedik-

18 Halil Oran, a.g.e., s.224-25'ten Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya No: 81, Fihrist: 7-8.

19 Vakit, 4 Şubat 1931, s. 1.; Hâkimiyet-i Milliye, 5 Şubat 1931, s. 1.

20 Hâkimiyet-i Milliye, 5 Şubat 1931, s. 1.

lerini hatırlatmış, bu mefkureye kendisini adayanların gayeleri uğrunda her türlü zahmet ve fedakârlığa katlanmaları gerektiğini ifade etmiştir.²¹

Geceyi trende geçiren Mustafa Kemal (Atatürk) 4 Şubat 1931 günü sabah saat 8.30'da Denizli'ye hareket etmiştir.²² Denizli yolculuğu sırasında Mustafa Kemal (Atatürk) kısa bir süre Nazilli'ye de uğramış, istasyonda Belediye, Cumhuriyet Halk Partisi heyetleri, esnaf, çiftçi ve tüccar temsilcileri ile görüşmüş, onların sorunlarını dinlemiş, isteklerini öğrenmiştir.²³

Mustafa Kemal (Atatürk) Nazilli'deki görüşmelerini fazla uzatmamış, yoluna devam etmiştir. Bu nedenle Mustafa Kemal (Atatürk)'i taşıyan özel tren 4 Şubat 1931 günü saat 13.00'te Denizli'ye girmiştir.²⁴ Daha önceki yazışmalarda manevî kızının Denizli'ye gelemeyeceği bildirilmesine rağmen, yanında manevi kızı (Prof. Dr. A.) Afet İnan, Genel Sekreteri Tevfik, Başyaver Resul, Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza, Komutan İsmail Hakkı Beyler, Sinop Millet Vekili Recep Zühtü, Tahran eski elçisi Memduh Şevket, İstanbul Şirket Müdürü Hamdi, CHP Kâtibi Ziya Bey, Sağlık Bakanlığı Müsteşarı Dr. Hüsamettin, Kaymakam Dr. Fuat Kâmil, Genel Müdür Sadullah Bey, çeşitli Bakanlıktan altı müfettiş, Anadolu Ajansı'ndan Kemallettin Bey, Foto Cemal, Sinemacı Kenan Bey,²⁵ General Fahrettin (Altay), Recep (Peker) Bey, Vasıf (Çınar) Bey ve yaverleri yer almıştır.

Mustafa Kemal (Atatürk)'i istasyonda Denizli Valisi Halit (Aksoy), Denizli Belediye Başkanı ve Denizli ileri gelenleri, öğretmen ve öğrenciler ile,²⁶ iki gün öncesinden büyük kurtarıcının Denizli'ye teşriflerini öğrenen ve erken saatlerde istasyonun bulunduğu çevreyi dolduran, kalabalık bir halk topluluğu karşılamıştır.²⁷

Binlerce Denizlilinin gösterdiği coşkun tezahürat ve sevgi gösterisi arasında özel treninden inen Mustafa Kemal (Atatürk), "*Yaşa ulu Gazi, var*

21 Hâkimiyet-i Milliye, 5 Şubat 1931, s. 1.

22 Vakit, 5 Şubat 1931, s.4.; Hâkimiyet-i Milliye, 5 Şubat 1931, s. 1.

23 Vakit, 5 Şubat 1931, s. 4.

24 Yücel Özkaya, "Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1927 İstanbul ve Sonraki Gezileri", A.Ü.İ.T.E. Dergisi, Ankara, 1994, sayı:14'den ayrı basım, s.195.

25 Tarhan Toker, a.g.e., s.11.

26 Mehmet Önder, a.g.e., s.118.

27 Halil Oran, a.g.e., s. 12.

ol, halâskâr...avazları içinde” halkı selamlamıştır.²⁸ Mustafa Kemal (Atatürk)’in Denizli istasyonuna geldiği andaki sevinci, coşkuyu, halkın sevgisini ve izdihamı Rıza Akın anılarında şöyle dile getirmiştir; “4 Şubat 1931 Çarşamba günü ATA’yı karşılamak üzere yüzlerce kişi istasyon caddesini doldurmuş, sel gibi akıyordu. Bende o günün imkanları ile sağladığı bir stüdyo fotoğraf makinesi ile istasyona indim. Öyle müthiş bir kalabalık vardı ki, bu durumda ATA’nın fotoğrafını çekebilmenin imkanı yoktu. ATA’yı getiren özel tren tahminen 13.00’e doğru istasyona girdi. Trenden önce muhafız erleri ve koruyucu polisler indiler. Vagonlara degecek kadar yaklaşan kalabalığı zorla geriye çektiler. Atatürk, beraberindekilerle trenden indiler. Bu sırada kalabalık içinden bir çocuk sesi “Eziliyorum, kurtarın beni ölüyorum” diye bağırtıyordu. Kalabalık o kadar çok ve kesif idi ki, ezilenler bile olmuştu. Ben hemen çocuğun olduğu yere koştum, kalabalık arasından çekip kurtardım. Atatürk, istasyonda önce yaya olarak yürüdüler. Bu sırada elimdeki fotoğraf makinesi ile bir fotoğrafını çekmeye muvaffak oldum.”²⁹

İlk olarak bir öğrenci “hoşgeldiniz gazi babamız!” diye başlayan bir konuşma yapmıştır. Askerî birliği ve öğrencileri selamlayan Mustafa Kemal (Atatürk), istasyonda kısa bir yürüyüş yaptıktan sonra, doğruca o gece kalacağı fırka (CHP) binasına gelmiştir. Belli bir süre dinlenip bir yorgunluk kahvesi içmiş ve buradan otomobille ziyaret edeceği yerlere hareket etmiştir.³⁰

Mustafa Kemal (Atatürk), Denizli’deki ziyaretlerine askerî birliklerden başlamıştır. Bu nedenle, ilk olarak Çamlık yolu üzerinde bulunan ve o zaman için Isparta’daki 5. Kolordu’ya bağlı 51. Piyade ve 33. Topçu alaylarını ziyaret etmiştir. Askerî birliklerin ziyaret edilmesi sırasında, Isparta’dan gelen Tümgeneral Mustafa İzzet de burada hazır bulunmuş, alayların subaylarından oluşan tören kıtası Mustafa Kemal (Atatürk)’i karşılamıştır.³¹

28 *Denizli Gazetesi*, 5 Şubat 1931, s.1.; Ayrıca bkz., *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Şubat 1931, s. 1.

29 Halil Oran, a.g.e., s. 41.

30 Mehmet Önder, *Atatürk’ün Yurt Gezileri*, s. 112.; *Denizli Gazetesi*, 5 Şubat 1931, s.1.

31 Halil Oran, a.g.e., s. 12.

Mustafa Kemal (Atatürk) burada belli bir süre kalıp, askerî birlikleri ziyaret ettikten sonra, Orta Okul ve Köy Öğretmen Okulu'nu* ziyaret etmiştir.³² Mustafa Kemal (Atatürk), okulların sınıflarını birer birer gezerek, eğitim-öğretim faaliyetlerini takip etmiş, öğrencilere sorular sormuş, onların gönüllerini almış, yöneticilerle öğretmenlerden eğitim-öğretim konusunda ve sorunları hakkında bilgiler almıştır.³³

Okullardaki bu incelemelerinin ardından Mustafa Kemal (Atatürk), Denizli'nin en gözde dinlenme yeri durumunda olan Çamlık'a gitmiş, burada öğle yemeğini yemiştir. Mustafa Kemal (Atatürk) burasını çok beğenmiştir. Kısa bir gezinti yaptıktan sonra, Denizli'de bir takım yerleri ziyaret etmek amacıyla buradan ayrılmıştır.³⁴

Mustafa Kemal (Atatürk) ilk olarak Denizli Valiliği'ni saat 16.00'ya doğru ziyaret etmiştir. Vilayet konağındaki incelemeleri sırasında Denizli'nin iç ve çevre güvenliği ile ihtiyaçları hakkında çeşitli bilgiler almıştır.³⁵ Daha sonra CHP Kaza (İlçe) Merkezi'ni ziyaret etmiştir. Buradan doğrudan Denizli Devlet Hastanesi (Memleket Hastanesi)'ne gitmiş ve hastanenin her tarafını iyi bir şekilde incelemiştir. Bu ziyaret sırasında, Başhekim Dr. Hamdi (Berkman) Mustafa Kemal (Atatürk)'e hastanenin ihtiyaçları konusunda geniş bilgi vermiş, koşulları gezdirmiştir.³⁶ Mustafa Kemal (Atatürk), hastaneyi gezerken hastalarla konuşmuş, hastane Başhekimini Dr. Hamdi (Berkman) Bey'e, hastanenin düzen ve temizliğinden dolayı teşekkür ve tebriklerini bildirmiştir.³⁷

Buradaki incelemelerini tamamladıktan sonra Mustafa Kemal (Atatürk), akşama doğru Denizli Belediyesi'ne gelmiş ve belediye binası önünde toplanan yüzlerce Denizliliyi tekrar selamlamıştır. Belediyede halk ve esnaf temsilcileri ile görüşerek, halkın ve şehrin ihtiyaçlarını öğrenmiş,

* O zamanlar Köy Öğretmen Okulu, Denizlililer tarafından Koca Mektep diye adlandırılan, bugünkü Denizli Lisesi eski binasında hizmet vermiştir.

32 Tarhan Toker, a.g.e., s. 10.

33 *Denizli Gazetesi*, 5 Şubat 1931, s.1.

34 *Denizli Gazetesi*, 5 Şubat 1931, s.1.

35 *Hâkimiyet-i Milliye*, 6 Şubat 1931, s.1

36 Mehmet Önder, *Atatürk'le Adım Adım Türkiye*, s. 123.

37 Halil Oran, a.g.e., s. 13.

şehrin imkânları üzerine gerekli tavsiyeleri yapmıştır.³⁸ Belediyeden ayrılırken de belediye başkanına; “*Gerek geçen defaki gelişimde, gerekse bugün Denizli halkının, hakkımda gösterdiği hissiyattan mütehasıs oldum. Teşekkür ve muhabbetlerimin muhterem halka ıblağını rica ederim. Sizinle fazla konuşmağa hacet görmedim. Zira, hakikati anlamış ve fırkamıza tamamen merbut bir muhit içinde bulunduğumu hissediyorum. Allah’a ısmarladık arkadaşlar*”³⁹ diyerek, bir anlamda özellikle Menemen olayı sonrasında bölgede yaşanan huzursuzlukların, Denizli için söz konusu olmamasından, Denizlililerin Cumhuriyetin temel ilkelerine bağlılıklarından dolayı memnun olduğunu ifade etmiştir.

Belediyeyi ziyaretinin ardından Mustafa Kemal (Atatürk), Denizli Çarşısı’nda* kısa bir gezinti yapmış, burada bazı esnafla görüşmüş, konuşmuş, sohbetler etmiş, onların sorunlarını dinlemiştir. Buradan hareketle geceyi geçirmesi için kendisine önceden ayrılan Cumhuriyet Halk Partisi binasına geçmiş, odasında dinlenmeye çekilmiştir. Ancak, Denizli’nin çeşitli yerlerinden gelen Denizli gençliği, Mustafa Kemal (Atatürk)’i burada da rahat bırakmamış, o gece büyük bir fener alayı düzenlemişler ve sevinç gösterilerinde bulunmuşlardır.⁴⁰

Mustafa Kemal (Atatürk)’in Denizli gezisi “*Büyük Ege Gezisi*” kapsamında olduğu için, ertesi günü yani 5 Şubat 1931 Perşembe günü sabahı Balıkesir’e gitmek üzere İzmir’e dönmesi gerekmiştir. Bu nedenle, Mustafa Kemal (Atatürk)’in özel treni saat 9.30’da Denizli’den hareket etmiştir. Denizli Tren İstasyonu’ndan Mustafa Kemal (Atatürk)’in özel treni İzmir’e doğru hareket ettiğinde, duygusal anlar yaşanmış, Mustafa Kemal (Atatürk) uzun süre toplanan halka trenin penceresinden el sallamış, geride gözü yaşlı binlerce insan kalmıştır.⁴¹

38 Halil Oran, a.g.e., s. 13.

39 Denizli Gazetesi, 5 Şubat 1931, s.1-2.; Mehmet Önder, a.g.e., s.119. Hâkimiyet-i Milliye, 6 Şubat 1931, s.1.; Cumhuriyet, 6 Şubat 1931, s. 3.

* Denizli çarşısı diye ifade edilen çarşı, tarihi alış-veriş merkezi olan, halen kullanılan ve Kale içi çarşısı olarak bilinen yerdir.

40 Mehmet Önder, a.g.e., s. 119.; Hâkimiyet-i Milliye, 6 Şubat 1931, s.1.

41 Mehmet Önder, a.g.e., 119.

Sonuç

Mustafa Kemal (Atatürk) hayatı boyunca Denizli'yi iki defa ziyaret etmiştir. Belki ilk ziyareti bir konaklama olarak algılanabilir. Ancak, ikinci gezisi 23 Aralık 1930'da Cumhuriyet rejimi karşıtlarınca çıkarılan Menemen isyanından sonra, belli bir plan dahilinde “*Büyük Ege Gezisi*” olarak bilinen gezi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu geziden hem Mustafa Kemal (Atatürk), hem de Denizli halkı çok memnun kalmıştır. Mustafa Kemal (Atatürk) Menemen isyanından sonra Denizlililerin hem Cumhuriyet rejimine, hem de Cumhuriyet Halk Partisi'ne bağlılıklarını yerinde görmüş, Denizli ve Denizlililerin ihtiyaçlarını, imkânlarını yerinde tespit etme fırsatı elde etmiştir.

Denizlililer ise, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'nin, “*karşılama törenleri yapılmamasını*” duyurmasına rağmen, öğretmeni-öğrencisi, memuru-esnafı, işçisi-işsizi köylüsü-şehirlisiyle tüm halk O'nun geleceği yollara dökülmüş, yıllardan beri özlemini çektiği, Mustafa Kemal (Atatürk)'e kavuşmanın sevincini ve gururunu yaşamıştır. Bu gururu yaşamak için Denizli halkı, Cumhuriyetin ilk yıllarında “*büyükçe köy*” görünümündeki, evlerin çoğunun tek katlı, şehir planının ve hizmet sektörünün zayıf olduğu Denizli'de, Onu rahat ettirmek ve sevgisini kazanmak için, büyük misafirperverlik örneği sergilemiştir.

Mustafa Kemal (Atatürk)'in iki defa ziyaret ettiği Denizli şehri tabii ki Denizlililer, bu “*büyükçe köy*” durumundan kurtulmak ve Onun gösterdiği “*muassır medeniyet*”i yakalamak, hatta onun üstüne çıkma hedefine, il düzeyinde ulaşabilmek için, hayatın her alanında büyük gayretler göstermişlerdir. Çalışkan ve girişimci Denizlililerin yapmış olduğu çalışmalar sonrasında da Denizli, alt yapısal anlamda fazla bir devlet desteğine sahip olmamasına karşın, sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan belli bir seviyeyi yakalayabilmiştir.